

УДК 378.147

РОЗВИТОК ДУХОВНОСТІ ТА МОРАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ІНОСКАЗАНЬ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

©Сасенко Н. В.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Інформація про автора:

Сасенко Наталія Віталіївна: ORCID: 0000-0001-7953-3747; saienkonv@ukr.net, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна.

У статті розглянуто використання іноказань, що охоплюють притчі, казки, міфи, легенди, оповідання в жанрі фентезі, моральні дилеми як дієвий засіб морального виховання студентів під час вивчення іноземної мови. Проаналізовано соціально-психологічні фактори популярності іноказань серед дорослих. Визначено місце і роль іноказань у духовно-моральному вихованні молоді. Стверджується, що іноказання допомагають здійснювати педагогічну корекцію соціальної поведінки молодшої людини, пропонують приклад для наслідування, сприяють розвитку позитивних міжособистісних стосунків, соціальних умінь і навичок, знімають напругу, навчають вирішувати конфліктні ситуації. З'ясовано особливості процесу засвоєння моральності, основними компонентами якого є емоційно прийняті знання про зміст моральних принципів, моральна оцінка, моральний зразок виконання дій, здійснення морального вибору і поведінки на практиці. Визначено критерії відбору іноказань, надані форми і методи розвитку моральності студентів через використання іноказань під час вивчення іноземної мови, схарактеризовано деякі з них: методнавчально-виховних метаморфоз, філософський діалог, розв'язання моральних дилем, театральний форум.

Ключові слова: моральний розвиток, студенти, іноказання, іноземна мова, форми і методи.

Сасенко Н.В. «Развитие духовности и нравственности студентов с помощью использования иносказаний на занятиях по иностранному языку»

В статье рассмотрено использование иносказаний, включающих притчи, сказки, мифы, легенды, рассказы в жанре фэнтези, моральные дилеммы, как действенное средство нравственного воспитания студентов при изучении иностранного языка. Проанализированы социально-психологические факторы популярности иносказаний среди взрослых. Определены место и роль иносказаний в духовно-нравственном воспитании молодежи. Утверждается, что иносказания помогают осуществлять педагогическую коррекцию социального поведения молодого человека, предлагают пример для подражания, способствуют развитию позитивных межличностных отношений, социальных умений и навыков, снимают напряжение, учат разрешать конфликтные ситуации. Выявлены особенности процесса усвоения нравственности, основными компонентами которого являются эмоционально принятые знания о содержании моральных принципов, моральная оценка, нравственный образец выполнения действий, осуществление морального выбора и поведения на практике. Определены критерии отбора иносказаний, предложены формы и методы развития нравственности студентов благодаря использованию иносказаний при изучении иностранного языка, дана характеристика некоторых из них: метод учебно-воспитательных метаморфоз, философский диалог, решение моральных дилемм, театральный форум.

Ключевые слова: нравственное развитие, студенты, иносказания, иностранный язык, формы и методы.

Saienko N. "Development of students' spirituality and morality through with the use of allegoric tales during the foreign language lessons"

The article considers the use of allegoric tales, covering parables, fairy tales, myths, legends, fantasy stories, moral dilemmas, as an effective means of students' moral education during studying a foreign language. The social and psychological factors of popularity of allegoric stories among adults

have been analyzed. The place and role of allegoric stories in the youth's spiritual and moral development have been determined. It is claimed that allegoric tales help implement pedagogical correction of a young man's social behavior, offer role models, promote the development of positive interpersonal relationships, social skills, relieve stress, teach to resolve conflicts. The features of the process of morality assimilation, whose main components include emotionally accepted knowledge of moral principles, moral evaluation, moral example of actions, moral choice and behavior in practice are pointed out. The criteria for selecting allegoric tales are determined, forms and methods of students' moral development through the use of allegoric tales when learning a foreign language are provided, some of them are specified: the method of educational metamorphoses, philosophical dialogue, solving ethical dilemmas, theatre forum.

Key words: moral development, students, allegory, foreign language, forms and methods.

Постановка проблеми. Такі реалії сьогоднішнього дня, як тероризм, локальні війни, біженці, релігійна, расова та національна нетерпимість, загроза третьої світової війни, торгівля людьми і наркотиками, насильство, ненависть, домінування неякісних зразків популярної культури мають один загальний корінь – відсутність духовності і моральності.

Сьогодні рівень освіченості і соціалізації молоді людини намагаються визначити сформованістю в неї набору певних компетентностей, а саме: політична, економічна, екологічна, правова, комп'ютерна, комунікативна тощо. Але людина зі всіма цими компетентностями ще не людина, якщо не сформовані її головні якості – духовність та моральність. Крім того, сучасні роботодавці приділяють особливу увагу особистісним якостям кандидатів на посаду, їхній порядності та відповідальності. Тому багато хто з філософів вважає, що саме духовність стане провідною цінністю наступного сторіччя на протигагу гіпертехнологізації суспільства.

Перш за все духовний розвиток пов'язаний із *моральним вихованням*, результатом якого є виконання норм моральної поведінки, засвоєння основ категоричного імперативу, згідно з яким людина повинна ставитися до інших так, як хоче, щоб вони ставилися до неї, а питання, що порушував ще Сократ: «Чи можна навчити чеснотам?», як і раніше, залишається гострим питанням у філософії освіти. Навчання моралі – це той компонент освіти, цілі та методи якого чи не найважче визначити. Можна знати, що є добро та справедливість, але не жити за їх законами, і тільки освіта та виховання можуть забезпечити моральне зростання молоді людини, адже добродійними не народжуються, ними стають.

Дієвим засобом морального виховання особистості вважаємо використання іноказань, що охоплюють притчі, казки, міфи, легенди, оповідання в жанрі фентезі, моральні дилеми, під час вивчення іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень. Духовному життю людини та її моральності присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (М. Бахтін, М. Бердяєв, І. Бех, Б. Братусь, Л. Виготський, В. Вернадський, В. Зінченко, І. Зязюн, О. Леонтєв, Р. Мей, А. Мілте, А. Маслоу, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Г. Сковорода, В. Соловйов, С. Франк, П. Юркевич та інші). Проте пошук нових ефективних шляхів розвитку духовного потенціалу учнівської молоді завжди залишається завданням стратегічної важливості.

Ролі іноказань у вихованні молодого покоління присвячені роботи Б. Беттелхейма, Д. Брустера, В. Бубнової, А. Бунятової, І. Вачкова, Л. Гладких, Т. Десятової, Н. Дорошенко, Д. Елліс, Л. Короткової, Л. Креді, Ф. О'Коннор, В. Омел'яненко, А. Райт, В. Сухомлинського, М. Таргар, М. Уорнер, К. Ушинського та інших. Однак дидактико-виховні можливості іноказань у процесі іншомовної підготовки студентів досліджені недостатньо.

Мета статті – визначити місце і роль іноказань у духовно-моральному вихованні студентів, розкрити особливості процесу засвоєння моральності, надати деякі форми і методи розвитку моральності студентів через використання іноказань під час вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Іноказання – це літературний прийом, висловлювання з прихованим змістом. Ми рекомендуємо використовувати іноказання на заняттях з іноземної

мови для вдосконалення вмінь говоріння за різними темами і одночасно для реалізації не менш важливої функції уроку – виховної.

Інтерес дуже різних людей до іноказань як алегоричних оповідань в останні роки зріс неймовірно. Мова не йде про постійний попит на класичну дитячу казкову літературу: батьки як читали їх своїм малюкам, так і продовжують читати. Справа в іншому. Ми є свідками абсолютно нових і неординарних явищ: божевілья навколо книг про Гаррі Поттера, що виходять мільйонними тиражами в усьому світі; популярність романів у жанрі фентезі, казки-притчі Пауло Коельо, неймовірний успіх у кінопрокаті трилогії про Володаря кілець, що являють собою не що інше, як казки для дорослих. У чому ж справа? Чому казки захоплюють уми і серця не тільки дітей (це нікого не дивує), а й величезної кількості дорослих людей Землі?

Перший фактор – соціальний. З одного боку, повністю забезпечене, безтурботне життя однієї частини населення спрямовує її увагу на споживання казкової продукції для розваги. З іншого боку, в сірих буднях іншої (більшої) частини населення казковий світ створює можливість відволіктися хоч на час від численних проблем і зануритися в абсолютно іншу – дивовижну і прекрасну реальність. Другий фактор – традиції мистецтва: казковість, метафоричність творів мистецтва – це властивість, здавна характерна для продуктів художньої творчості. Третій фактор – міфологізм людського мислення. Концепція К. Юнга (Юнг, 1996) доводить, що навіть сучасна цивілізована людина у своєму реальному житті часом керується не усвідомлено прийнятими рішеннями, що базуються на раціональному мисленні, а установками, що не підкорюються законам формальної логіки. Звідси – неусвідомлений потяг до міфів і казок. Четвертий фактор – специфічні властивості метафори, яку використовують для того, щоб по-новому розставити акценти, допомогти людині переосмислити свій досвід. П'ятий фактор – науковий. Сучасний рівень розвитку науки багатьма дослідниками характеризується як перехід до постнекласичної парадигми, яка, на відміну від традиційних детерміністських уявлень про світоустрій, передбачає діалогічність, визнання множинності істин. У рамках цієї парадигми у якості філософських підстав науки розглядаються філософські ідеї давнини, східні вчення, погляди письменників, художників, релігійних діячів [3].

Американська письменниця Ф. О'Коннор зазначила, що «казка є способом сказати щось, що не можна сказати інакше. Ви розповідаєте казку, тому що судження буде недоречним» [11, с. 96]. Казки, міфи, легенди характеризуються як оповідальні, часто народнопоетичні твори про вигаданих осіб і події, переважно за участі чарівних, фантастичних сил, що пояснюють походження і сутність світу, призначення людини, це короткі, повчальні, частіше оптимістичні історії, що містять правду і вигадку (С. Ожегов). У притчах, як правило, немає нічого містичного, тут зазвичай не відбуваються чудеса, що так характерно для казок. Вони описують ситуації, які могли б відбуватися насправді, але при цьому уникаючи зайвої деталізації. Тому дія в притчах розгортається в якомусь абстрактному просторі, тут головне – думка, ідея, мудрість. Під дилемами розуміється поєднання суджень, умовиводів із двома протилежними положеннями, що виключають можливість третього: стан, при якому вибір одного з двох протилежних рішень є важким.

Аналізуючи роль іноказань у формуванні особистості вихованця, зазначимо, що іноказання формують своєрідний банк зразків поведінки в тих чи інших життєвих обставинах. Іноказання часто позачасові: ти ніколи не зрозумієш, де і коли відбувається їх дія, значить — вони вічні. Ясна, проста характеристика позитивних і негативних героїв допомагає вихованцям розібратися в суті конфлікту, що відбувається між ними, визначити своє ставлення до них, дати правильну оцінку їхній поведінці.

Ознака багатьох іноказань – хороший кінець. Він дає читачеві почуття психологічної захищеності і доводить, що «усі випробування, які випали на долю героям, були потрібні для того, щоб зробити їх сильнішими і мудрішими. З іншого боку, персонаж, який зробив поганий вчинок, обов'язково отримає за заслугами. А герой, який проходить через усі випробування, проявляє свої кращі якості, обов'язково винагороджується. У цьому полягає закон життя: як ти ставишся до світу, так і він до тебе» [2]. Іноказання мають багатий соціальний, морально-педагогічний потенціал. Вони навчають, виховують, попереджають, вчать, спонукають до діяльності і навіть лікують, що можна розглядати як їхні найважливіші функції. Вони

примушують співпереживати і відкладати в пам'яті варіанти вирішення важких життєвих ситуацій. Відомий психіатр Б. Беттельгейм писав, що вони вчать, «як просуватися крізь життя» [6, с. 5]. І, нарешті, казки створюють вкрай важливу основу для мовної підготовки і тим самим отримують нове значення в навчанні студентів іноземної мови [9]. На заняттях з іноземної мови, окрім розвитку здатності робити моральний вибір, іносказання сприяють збагаченню словника, розвитку образного строю і навичок пов'язаного мовлення.

У виборі іносказань для студентів здається доцільним керуватися принципами відбору, пропонованими Л. Креді [9]. Це, по-перше, інтерес студентів. Крім того, вони отримають задоволення від відчуття життя, чуттєвих вражень, прекрасного, подиву, таємниці, магії, пригоди, успіху, вчинків, гумору, зображення людських відносин, простоти і щирості, перетворень, щасливого кінця. Казка повинна бути обрана за літературними стандартами форми і змісту.

Для розробки теоретичних підстав процесу розвитку моральності на основі використання іносказань під час вивчення іноземної мови враховуємо такі положення.

М. Ліпман задається питанням, яке етичне виховання отримали люди, які пізніше катували своїх побратимів, і чому це виховання не спрацювало. Автор висуває гіпотезу, що вони, ймовірно, отримали етичну освіту у вигляді ідеологічної обробки та навчання традиційних або релігійних переконань, від яких вони згодом відмовилися [10, с. 15]. Це означає, що просто інструктування в моралі не є достатнім, щоб розвивати чесноти. Слід пам'ятати, що зайвий вербалізм у вихованні, невміле повторення навіть благородних ідей може породити ще не в цілком морально зрілого юнака нігілістичне ставлення до них.

Видатний філософ М. Бубер розповідає історію про те, як він зробив «фатальну помилку давати настанови з етики», представляючи етику як набір формальних правил і принципів. Бубер виявив, що дуже мала частина такого роду освіти «перетворюється в субстанцію, що формує характер». Він згадує: «Я намагався пояснити своїм учням, що заздрість є нікчемною, і відразу ж відчув потайний опір тих, хто бідніший, ніж їхні товариші. Я намагався пояснити, що це зле залякувати слабких, і відразу побачив стриману посмішку на губах сильних. Я намагався пояснити, що неправда руйнує життя, і побачив, щось страшне відбувається: найгірший брехун класу пише блискуче есе про руйнівну силу брехні» [7, с. 105].

В. Андреев також звертає увагу на те, що в процесі морального виховання недостатньо знання моральних принципів і правил. «Треба виховувати в наших учнях глибоке бажання і потребу їх неодмінного виконання в будь-яких ситуаціях, особливо в ситуаціях морального вибору» [1].

У процесі засвоєння моралі найбільш важливим завданням є перетворення соціальних цінностей в особистісні, такі, що визначають поведінку індивіда. Моральна людина характеризується глибоким усвідомленням етичних принципів і норм як принципів і норм своєї власної поведінки, коли людина діє не через безпосередні зовнішні ефекти, а через її власні погляди і моральні принципи.

Більшість дослідників вказує на єдність моральних знань, позитивних емоцій та практичної поведінки у процесі формування моральності. Такі вчені, як Дж. Аверилл, А. Беррон, Л. Блум, Л. Дорфман, С. Маслов та інші стверджують, що емоційна реакція передусє когнітивній. Елементарні емоції (суб'єктивні прояви органічних станів) змінюються мало; щодо вищих емоцій (афектів і тим більше почуттів), людину цілком можна навчати [4, с. 366]. Вищі емоції є джерелом ініціативної поведінки. Саме вони пов'язані, на наш погляд, із проявом *активної життєвої позиції* людини, тобто недостатньо просто відчувати жалість, біль, співчуття, несправедливість, образу – набагато важливіше вміти не боятися відстоювати свою моральну позицію, не просто співчувати, а й намагатися допомагати тим, хто потребує допомоги.

Наголошуємо на необхідності багаторазового повторювання ситуацій позитивної емоційної дії на студентів, у результаті якої формуються емоційно-вольові якості. Тільки коли будь-яка якість як цінність багаторазово емоційно сприймається суб'єктом, вона поступово стає об'єктом його емоційного ставлення, а потім і наполегливою потребою боротися за її ствердження.

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Таким чином, виходячи з інтелектуально-емоційної структури особистості основними компонентами процесу засвоєння моральності вважаємо: емоційно прийняті знання про зміст моральних принципів і норм; моральну оцінку; моральний зразок виконання дій; здійснення морального вибору і поведінки на практиці.

Духовні й моральні цінності особистості стають її внутрішнім надбанням за допомогою спеціальних *педагогічних механізмів*, спрямованих на перетворення знань та досвіду у внутрішню силу.

Багато й плідно працювали над питанням введення казкових творів до структури уроків іноземної мови такі дослідники, як Дж. Брюстер, Г. Еліс, Е. Райт. Казки можуть бути використані як додатковий матеріал до існуючих підручників з іноземної мови, вони мають бути відібрані, співвідносячись з рекомендованими програмою тематичними блоками; вони є невеликими за обсягом, а кількість запропонованих до кожної історії завдань може змінюватися викладачем відповідно до рівня знань студентів.

Використання історій відноситься до так званого методу навчально-виховних метаморфоз, який доводить, що у свідомості й уже дорослої людини можуть відбуватися корінні зміни. Цей метод реалізується через філософський діалог, тобто запрошення студентів ставити питання і знаходити для себе причини вибору конкретного рішення або протилежного ньому. Ціннісна рефлексія здійснюється через чітко визначені питання, які спонукають студентів задуматися про важливість цінностей для себе. Тренування передбачає практику в класі для прийняття модифікованих моделей поведінки в різних ситуативних контекстах. А викладач, будучи авторитетною фігурою, не є авторитарним, він залишається хранителем неупередженості [10].

Крім того, можна рекомендувати використовувати такі завдання для роботи з іноказаннями на заняттях з іноземної мови (казками, притчами, байками, анекдотами, легендами, сагами, епосу і міфами, творами в жанрі фентезі): читання і подальше обговорення історій; розповідання історій; характеристика героїв із формулюванням свого ставлення до них; продовження відомої казки («А що сталося далі?»); зміна кінця історії; порівняння одних і тих же персонажів з різних історій; складання міні-твору «Лист герою»; придумування питань, адресованих персонажам історії; драматизація; складання історій; суд над персонажем; асоціювання з героями історії «Кого б ти зміг зіграти в історії?» («Ким мене бачать?»); створення історії за наявною моделлю; домислювання ситуації («Що було б, якби ...»); діалогічне розповідання історій. Доцільно використовувати в роботі з англомовними іноказаннями проєктні завдання, ознакою яких є їхнє «матеріальне» виявлення: колаж, альбом з ілюстраціями до історії, створення коміксу за історією з виділенням ключових моментів.

До особливого типу педагогічних метаморфоз відносяться педагогічні *дилеми*, що спрямовані на виховання та розвиток певних якостей вихованців і потребують їхньої активної рефлексивної діяльності. Етичні дилеми ефективно вирішуються шляхом компромісу, згладжування суперечностей і досягнення розумного балансу інтересів, шляхом переконання, апелюючи до совісті, розуму, здорового глузду.

М. Яновська розглядає роботу з дилемами як спеціально організовані вправи, що вимагають обґрунтованих мотивувань. Автор вважає, що дилема повинна вводитися в контекст конкретної теми, і при її обговоренні важливо акцентувати увагу студентів на етичних обґрунтуваннях вибору [5]. Приклад дилеми:

Ціна обіцянки

Друг довірився вам, що він скоїв якийсь злочин, і ви обіцяєте нікому не казати. Виявивши, що невинна людина була звинувачена у злочині, ви прохаєте друга зізнатися. Він відмовляється і нагадує вам про вашу обіцянку. Що вам слід зробити? Загалом, під якими умовами обіцянки можуть бути порушені?

Ще один метод, який може бути використаний для досягнення цілей етичної освіти, є театральний форум (А. Боал) як засіб навчання людей змінювати своє становище. Театральний форум може бути використаний під час драматизації іноказання. У цьому процесі актори або глядачі можуть зупинити виступ, часто коротку сценку, в якій персонаж певною мірою пригнічується. Публіка може запропонувати акторам на сцені різні дії для спроби змінити

результат того, що вони бачили. Це дозволяє учасникам спробувати різні варіанти розв'язання ситуацій, які можуть бути застосовані в їхньому повсякденному житті. Темою гри можуть бути наркотики, агресія, знуцання, невірність тощо [8].

Висновки. Використання іноказань на заняттях з іноземної мови допомагає здійснювати педагогічну корекцію соціальної поведінки молоді людини, оскільки в усі часи вони пропонували приклад для наслідування, сприяли розвитку позитивних міжособистісних стосунків, соціальних умінь і навичок поведінки, моральних якостей людини, знімали напругу, сприяли встановленню взаєморозуміння, довіри, навчали вирішувати конфліктні ситуації. Усього цього можна досягати з використанням цікавого матеріалу, що допомагає розв'язувати довічні проблеми.

У подальшому здається перспективним посилювати роботу з іноказаннями використання інформаційних технологій, наприклад, технологій Web 2.0, що набули значного поширення останнім часом (блоги, вікі) для організації групових дискусій, виконання спільних проєктів тощо.

Список використаних джерел

1. Андреев В.И. Педагогическая этика: спецкурс для нравственного саморазвития / В.И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2002. – 272 с.
2. Бунятова А.Р. Роль сказки в формировании духовно-нравственных ценностей у детей дошкольного возраста / А.Р. Бунятова // Успехи современного естествознания. – 2010. – № 6. – С. 85–88.
3. Вачков И. Введение в сказкотерапию / И. Вачков – М.: Генезис, 2011. – 288с.
4. Немов Р.С. Психология: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Немов Р.С. – В 3-х кн. – М.: Просвещение, 1995. – Кн. 1. – 576 с.
5. Яновская М.Г. Эмоциональные аспекты нравственного воспитания: Кн. для учителя / М.Г. Яновская. – М.: Просвещение, 1986. – 160 с.
6. Bettelheim B. The Uses of Enchantment / B. Bettelheim. – New York : Random House, 1976. – 328 p.
7. Buber M. Between Man and Man / M. Buber. – New York: Macmillan Pub. Co., Inc., 1978. – 105 p.
8. Fridrichova P. Strategy and Methodology of Ethical Education in Slovak Republic / P. Fridrichova // Social and Behavioral Sciences 106 (2013) 2444–2449.
9. Kready L.F. A Study of Fairy Tales / L.F.Kready. – Boston: The Riverside Press, 1916. – 456 p.
10. Lipman M. Philosophy in the Classroom / Lipman M., Sharp A., Oscanyan F. – Philadelphia: Temple University Press, 1980. – 100 p.
11. O'Connor F. Mystery and Manners / F. O'Connor. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 1990. – 256 p.

References

1. Andreev, VI 2002, *Pedagogicheskaja jetika: speckurs dlja npravstvennogo samorazvitija*, Centr innovacionnyh tehnologij, Kazan.
2. Bunjatova, AR 2010, 'Rol skazki v formirovanii duhovno-npravstvennyh cennostej u detej doshkolnogo vozrasta', *Uspеhi sovremennogo estestvoznaniya*, no. 6, pp. 85-88.
3. Vachkov, I 2011, *Vvedenie v skazkoterapiju*, Genезis, Moskva.
4. Nemov, RS 1995, *Psihologija*, Kniga 1, Prosveshhenie, Moskva.
5. Janovskaja, MG 1986, *Jemocionalnye aspekty npravstvennogo vospitanija*, Prosveshhenie, Moskva.
6. Bettelheim, B 1976, *The Uses of Enchantment*, Random House, New York.
7. Buber, M 1978, *Between Man and Man*, Macmillan Pub.Co., Inc., New York.
8. Fridrichova, P 2013, 'Strategy and Methodology of Ethical Education in Slovak Republic', *Social and Behavioral Sciences*, no. 106, pp. 2444-2449.
9. Kready, LF 1916, *A Study of Fairy Tales*, The Riverside Press, Boston.
10. Lipman, M, Sharp, A & Oscanyan, F 1980, *Philosophy in the Classroom*, Temple University Press, Philadelphia.
11. O'Connor, F 1990, *Mystery and Manners*, Farrar, Straus and Giroux, New York.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2016р.